

gehou en dr. T.S. van Rooyen het die Genootskap verteenwoordig. Die betrokke minister het die raad aangestel. Die Genootskap het 'n lewenslid van die Stigting van Simon van der Stel geword.⁴³⁾

Op die bestuursvergadering van 16 Oktober 1964 is o.m. verklaar dat die stadsraad op die verwydering van materiaal van die voormalige Bras Pereira-huis aandring en dat die stadsraad geen verdere steun in verband met gedenkplate oorweeg nie.⁴⁴⁾

Die volgende nuwe bestuur is op die jaarvergadering van 20 November 1964 verkies: Dr. T.S. van Rooyen (voorsitter), Dr. N.A. Coetzee (onder-voorsitter), Dr. M.C. van Zyl (argivaris), Dr. G. Rissik (penningmeester), adv. D.G. van der Bijl (sekretaris), prof. Dr. F.J. du Toit Spies (hulpsekretaris). Lede: mnr. J.P. Lotz, Dr. F.C.L. Bosman, mnr. J.H. Hattingh, Dr. J.J.N. Cloete, prof. Dr. P.C. Coetzee en mnr. E. de V. Stegmann.

Mev. K. Roodt-Coetzee het 'n lesing met ligbeelde in verband met opelugmuseums in Europa aangebied.⁴⁵⁾

10. Mnr. Ton Koot se besoek, die Bras Pereira-huis se einde, die Nederlandse Bank-gebou, Strubenkop, verdere werksaamhede (1965).

Op die bestuursvergadering van 19 Februarie 1965 is die gedagte uitgespreek dat die stadsraad dalk die Melrosehuis gaan aankoop. Die besoek van mnr. Ton Koot het o.m. die aandag op die Genootskap gevestig en die jongste skooltuinwedstryd het die volgende resultate opgelewer: 1. Pretoria-Oos-laerskool, 2. Die Poort-laerskool, 3. Die Heuwel-laerskool.⁴⁶⁾

Die volgende bestuursvergadering is op 1 April 1965 gehou. O.m. is vermeld dat die materiaal van die eertydse Bras Pereira-huis teen 'n koste van R25,00 verwyder is. Dr. N.A. Coetzee het 'n verslag gelewer in verband met sy onderhoud met die administrateur van Transvaal. Laasgenoemde het hom teen die bewaring van die voorkant van die vroeëre Nederlandse Bankgebou verklaar. Besluit is om 'n brief aan die administrateur te stuur.⁴⁷⁾

Op die volgende bestuursvergadering (11 Junie 1965) het hierdie onderwerp weer ter sprake gekom. Onlangs is die Kunstvereniging se nuwe lokaal in dié gebou geopen en die bestuur van die Genootskap het die hoop uitgespreek dat die gebou nie gesloop sal word nie.

In verband met Strubenkop is verklaar dat die blokhuis op erf no. 206 geleë is. Die bestuur het voorgestel dat die familie Struben dié terrein aan die munisipaliteit van Pretoria aanbied.⁴⁸⁾

n Kleinseun van een van die ontdekkers van die Witwatersrandse goudveld, mnr. Struben van Nederland, het Pretoria besoek en die Genootskap het, by dié geleentheid, goeie publisi-

teit geniet. Die bestuur het 'n besoek aan die Britse fort, op Cornwallheuwel, Irene, beplan.⁴⁹⁾

Die aanbring van gedenkplate, bewoord, bekostig en onthul deur die Genootskap, aan bestaande geboue is op die bestuursvergadering van 19 Oktober 1965 bespreek. Besluit is om R100,00 vir die beoogde registrasie van die Genootskap se wapen te betaal. Argiefmateriaal is vir opname in die museum aan mev. K. Roodt-Coetzee oorhandig. Die nuwe grondwet was, soos verneem is, klaar voorberei.⁵⁰⁾

Die gewysigde grondwet is op die jaarvergadering van 23 November 1965 bespreek. By dié geleentheid het prof. A.L. Meiring 'n lesing oor die onderwerp "Hoedat Pretoria die argitektoniese kunsmekka van ons land geword het." In die jaarverslag is o.m. vermeld dat die wapen heraldies korrek is en binnekort geregistreer sal word. Toestemming is verleen dat gedenkplate aan die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie aangebring word. In verband met die opelugmuseum is verklaar dat stappe gedoen word om die terrein te verkry en planne vir die hoofgebou te bespreek. Die Raad van die Opelugmuseum het die materiaal vir die heroprigting van die Bras Pereira-huis nie aanvaar nie. Dit is toe weggery. Die eertydse Nederlandse Bank-gebou word voorlopig nie gesloop nie omdat die gebou deur die administrateur tydelik ter beskikking van die Suid-Afrikaanse Kunstervereniging gestel is.

Die nuwe grondwet is bekragtig en die volgende nuwe bestuur is verkies: Dr. N.A. Coetzee (voorsitter), prof. Dr. P.C. Coetzee (onder-voorsitter), Dr. G. Rissik (penningmeester), adv. D.G. van der Bijl (sekretaris), prof. Dr. F.J. du Toit Spies (hulpsekretaris), Dr. M.C. van Zyl (argivaris). Lede: Dr. F.C.L. Bosman, mnre. C.A. Cilliers, J.H. Hattingh, J.P. Lotz, H.M. Rex, W.S. Robertson en mnr. E. de V. Stegmann.⁵¹⁾

Die laaste bestuursvergadering van 1965 is op 6 Desember 1965 gehou. Dié vergadering is belê i.v.m. deelname deur die Genootskap aan die Republiekfees van 1966. 'n Sub-komitee om inligting te verstrek met betrekking tot Suid-Afrikaanse presidente en 'n soortgelyke komitee om 'n uitstalling te reël, is aangewys. Besluit is om met die Nasionale Kultuurhistoriese Museum saam te werk. Dié versoek is deur die direkteur, mev. K. Roodt-Coetzee, aan die Genootskap gerig.

Mnr. Dotman Pretorius, 'n bekende stedelike fotograaf, het al die ou foto's (-1950) van sy voorganger, mnr. A. Yates, aan die Genootskap geskenk.⁵²⁾

11. Strubenkop, die wapen, gedenkplate, die jaarverslag (1966).

Op die bestuursvergadering van 1 Februarie 1966 is besluit dat die April-uitgawe (1966) van "Pretoriana" as 'n gids vir die uitstalling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum sal dien. Dr. N.A. Coetzee (voorsitter) verteenwoordig die Genoot-

skap op die Opelugmuseumraad.⁵³⁾

Strubenkop was 'n deel van die besprekings op die bestuursvergadering van 17 Februarie 1965. Mnr. M.J. Metelerkamp het verduidelik dat die boonste gedeelte van die kop minstens twee morge groot is. Dit is, as 'n publieke oop plek, afgeskei van die res van die gebied en geregistreer op naam van die boedel van P.E.B. Struben, Roderick Struben en Rosemary Struben. Die genoemde gedeelte moet onbebou bly, ofskoon die stadsraad van Pretoria versoek het dat die suidelike deel vir woonstelle aangewend word.

Die Genootskap wil graag die blokhuis aan die hand van ou afbeeldings restoureer. Volgens mnr. Metelerkamp moet aansoek gerig word nadat die applikasie omtrent die suidelike deel afgehandel sal wees. Die familie Struben wil graag 'n tuin hê en daar sal geen beswaar teen die noordelike deel as 'n historiese monument wees nie. Die voorsitter moet 'n brief aan die Historiese Monumente Kommissie (HMK) rig en vra dat 'n ondersoek ingestel word dat die noordelike deel as 'n historiese monument geproklameer en die ou fort (blokhuis) opgeknop word. Dan kan die stadsraad later gevra word om die gebied as 'n oop terrein te verfraai.⁵⁴⁾

Die bestuursvergadering van 19 April 1966 is gedeeltelik aan die Genootskap se wapen gewy. Die aansoek vir registrasie het in die Staatskoerant van 4 Maart 1966 verskyn. Vermeld is dat die vroegste verwysing na die straatnaam St. Andriesstraat in die Staatskoerant van 1863 aangetref is.⁵⁵⁾

Die toestand van Wesfort en Wonderboomfort is op die bestuursvergadering van 21 Junie 1966 bespreek en besluit is om 'n brief aan die Stadsraad te stuur om herstel aan te moedig. Verder is, in verband met naamverandering van sekere dorpsgebiede, die beginsel neergelê om geen verandering te bewerkstellig nie.⁵⁶⁾

Gedenkplate sal gegiet en op 10 Oktober 1966 (Krugerdag) aan die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie aangebring en onthul word. Aldus lui 'n besluit wat op die bestuursvergadering op 18 Augustus 1966 geneem is. Hulde is gebring aan die heengegane Pretoriase argitek, mnr. Norman Eaton.⁵⁷⁾ Met leedwese is kennis van sy afsterwe geneem. Daar is gekla dat sekere funksies Kerkplein in 'n slordige agterbuurt omskep en nadruklik verklaar dat dié plein nie 'n kermisplek is nie.

Op die bestuursvergadering van 13 Oktober 1966 is kennis geneem van die finale besluit oor 'n terrein van 80 morg by die ou kwekery in die Fonteinedal, wat vir 'n opelugmuseum gebruik sal word. Foto's is van "The Pretoria News" en ander ontvang.

Die volgende stigterslede is o.m. tot erelede van die Genootskap verklaar: mnr. H.P.H. Behrens, Dr. G. von W. Eybers, Dr. Jan Ploeger, Dr. W.H.J. Punt. By die notule van 13 Oktober

1966 is die Afrikaanse teks van die nuwe grondwet gevoeg.⁵⁸⁾

Die Genootskap se jaarvergadering is op 1 Desember 1966 gehou.⁵⁹⁾ Allereers is stilgestaan by die heengaan van mev. G.W. Eybers en mnr. Norman Eaton. Daarna het die gewysigde grondwet, die spesiale uitgawe van "Pretoriana" (nrs. 50/51) tydens die Republiekfees en die skooltuinwedstryd onder bespreking gekom. Die Staatskoerant van 4 Maart 1966 het besonderhede oor die registrasie van die Genootskap se wapen bevat. Historiese materiaal is ontvang en 'n konstitusie vir die Vriende van die Nasionale Kultuurhistoriese- en Opelugmuseum is ter tafel gelê.

Die volgende nuwe bestuur is verkies: Dr. N.A. Coetzee (voorsitter), prof. Dr. P.C. Coetzee (onder-voorsitter), Dr. G. Rissik (penningmeester), adv. D.G. van der Bijl (sekretaris), prof. Dr. F.J. du Toit Spies (hulpsekretaris), mnr. J.H. Hattingh (redakteur), mnr. H.M. Rex (argivaris). Lede: mnre. T.E. Andrews, C.A. Cilliers, J.P. Lotz, W.S. Robertson, E. de V. Stegmann en H.L.P. van der Walt. Daarna het Dr. W.H.J. Punt twee rolprente, t.w. "Fort Merensky" en "Spieël uit die verlede" vertoon en 'n lesing oor die onderwerp "Ons sigbare erfenis van Pretoria" gegee.

12. Boodskappe van gelukwensing (1966).

In 1966 het "Pretoriana" 15 jaar bestaan. Dié geleentheid is deur die "Pretoria"-uitgawe 1951-1966 Pretoriana Edition" aan die vergetelheid ontruk.⁶⁰⁾

Sy Edele Raadslid J.F. Becker, burgemeester van Pretoria, het in sy boodskap van gelukwensing o.m. verklaar:

"Omdat hy die waarde van die tydskrif besef, het die Stadsraad hand bygesit en feitlik vanaf die begin geldelik en andersins bygedra om die bestaan daarvan te verseker" (p.1).

Dr. N.A. Coetzee, die Genootskap se vierde voorsitter, het o.m. getuig:

"'n Geskiedkundige vereniging waarin albei seksies van die blanke bevolking betrek word, kon ongesteurd met die werk van nasiebou voortgaan en daarbenewens die bande met die verlede verstewig, sodat ons alles wat mooi en edel uit die verlede as fondamentstene vir die toekoms kan gebruik" (p.3).

Van Dr. W.H.J. Punt, die stigter en die eerste voorsitter van die Genootskap (1948-1959) is o.m. die volgende woorde afkomstig:

"Dit strek ons Stadsraad en Pretoriase firmas tot eer dat hulle soveel vir die optekening en bewaring van die geskiedenis van ons stad gedoen het" (p.4).

Die tweede voorsitter van die Genootskap, Dr. G. von W. Eybers, (1960-1964) se woorde het soos volg gelui:

"Die Genootskap besit tot ons groot vreugde die nodige leiers wat die vrug van die vereiste studie besef en na waarde

skat. Ons groet al die lede van die Genootskap en ons dank hulle vir hul inspanning en hulle liefde en leiding" (p.6).

Mnr. J.H. Hattingh, bestuurslid en lid van die redaksie-kommissie van "Pretoriana" (1964-1965) het o.m. Dr. T.S. van Rooyen (voorsitter) lof toegeswaai as redakteur, lid van die bestuur, vise-voorsitter en voorsitter, en daaraan toegevoeg dat hy hom ook graag wil voorhou

"as 'n liefhebber van ons eie en as yweraar vir die kweek van 'n groter liefde en waardering by ons volk vir sy erfenis en historiese gefundeerdheid" (p.8).⁶¹⁾

13. Die jaar 1967: Kerkplein, besigtigingsreise, kerkdeure, Melrosehuis.

Op die bestuursvergadering van 17 Maart 1967 is 'n subkomitee, bestaande uit adv. D.G. van der Bijl, mnr. Hermann M. Rex en mnr. W.S. Robertson in verband met Kerkplein verkies. Die Genootskap het die lewenslidmaatskap van die Stigting Simon van der Stel aanvaar. Aan die stadsraad is gevra om die name De **Rapperstraat** en Atteridgeville te behou. Die grondwet van die vriende van die Museumvereniging is aanvaar en Yskor is gevra om oorweging te skenk aan die oprigting van 'n standbeeld van Cornelis Delfos, die stigter van dié nywerheid, naby die nuwe Yskorgebou. Verklaar is dat "Jess' Cottage", in Railwaystraat 94, binnekort gesloop sou word. Rider Haggard het daar gewoon en gewerk (1878-1897). 'n Komitee is gevorm om die gebou te probeer red.⁶²⁾

Op die bestuursvergadering van 8 Junie 1967 is hulde aan Dr. W.H.J. Punt betuig in verband met die verkryging van 'n erepenning vir kultuurhistoriese werk. Mnr. T.E. Andrews bepleit dat die Genootskap besoeke en reise van geskiedkundige belang in en om Pretoria reël.⁶³⁾

Daar is op die bestuursvergadering van 24 Augustus 1967 besluit om met die giet van wapens vir gedenkplate te wag tot die finale vorm van die wapen van die afdeling Heraldiek terug ontvang is. Daarna is 'n komitee in die lewe geroep om die stigting van die Vereniging Vriende van die Museum te reël. Die komitee het uit Dr. N.A. Coetzee, prof. Dr. P.C. Coetzee, prof. Dr. F.J. du Toit Spies, mnr. T.E. Andrews en mev. K. Roodt-Coetzee bestaan.⁶⁴⁾

'n Volgende bestuursvergadering is op 26 Oktober 1967 gehou. Elf skole het vir die skooltuinwedstryd ingeskryf. Van die Bras Pereira-huis is 'n tafel, 'n klavier en 'n stoel in die museum (Boomstraat) se stoorkamer gebêre. Besluit is dat dié voorwerpe daar bly. Mnr. T.E. Andrews het verklaar dat besoeke en toere vroeg in 1968 gereël word. Op Krugerdag het prof. Dr. F.J. du Toit Spies, namens die Genootskap, 'n krans gelê. Die voorsitter het 'n brief geskryf om deure en vensters van die vroeëre kerk op Kerkplein vir die Genootskap te probeer

red. Hy het reeds 'n mate van welslae behaal.⁶⁵⁾

Die jaarvergadering is op 23 Noyember 1967 gehou. In die jaarverslag is o.m. die heengaan van mev. De Zwaan, een van die ou lede en 'n dogter van wyle mnr. J.J. Meintjes, herdenk. Sy was getroud met mnr. De Zwaan, argitek van die Ou Nederlandse Bankgebou en die Landbank.⁶⁶⁾ Verder is na die uitgawe van "Pretoriana" van Desember 1966 (nr. 52) en die herdenking van die vyftienjarige bestaan van dié blad verwys. Ander aangeleenthede was o.m. die bepleiting van die redding van die forte rondom Pretoria, die feit dat die Genootskap lugfoto's en ander foto's van ou geboue in Pretoria laat neem het endie vermelding dat op 10 Oktober 1967 gedenkplate sonder wapens aan die ou Goewermentsgebou en die Paleis van Justisie aangebring is.

Verder is beklemtoon dat die bestuurskomitee by die stadsraad aanbeveel het om Melrosehuis met sy inboedel teen 'n redelike prys te koop. Die vergadering het die vertroude uitgespreek dat die stadsraad die aanbeveling sal aanvaar.

Sertifikate is aan aanwesige erelede uitgereik en die volgende nuwe bestuur is verkies: Dr. N.A. Coetzee (voorsitter), prof. Dr. P.C. Coetzee (onder-voorsitter), Dr. G. Rissik (penningmeester), prof. Dr. F.J. du Toit Spies (hulpsekretaris), mnr. W.S. Robertson (hulpredakteur) en ds. F. du Toit (argivaris). Lede: mnre. T.E. Andrews, C.A. Cilliers, P.O. Kraamwinkel, E. de V. Stegman, N.L.P. van der Walt. Die bestuur is gemagtig om 'n sekretaris en 'n redakteur aan te stel.

Vervolgens het Sy Edele Regter J.F. Marais, voorsitter van die Advieskomitee op Beplanning van die Hoofstad, die aanwesiges oor die onderwerp "Die taak van die hoofstadbeplanningskomitee aangestel deur die Minister van Beplanning" toegespreek.⁶⁷⁾

14. Bestuursvergaderings in 1968.

Op die bestuursvergadering van 21 Maart 1968 is, met betrekking tot die nuwe bestuur, verneem dat adv. D.G. van der Bijl nie meer as sekretaris beskikbaar is nie. Mnr. P.O. Kraamwinkel is as sy opvolger verkies. Ds. François du Toit het die benoeming as argivaris nie aanvaar nie, terwyl Dr. G. Rissik nie meer as penningmeester beskikbaar was nie. Prof. Dr. F.J. du Toit Spies, mnr. W.S. Robertson en mnr. T.E. Andrews is as redaksiekomitee verkies, terwyl prof. Dr. P.C. Coetzee as argivaris aangewys is.

Met betrekking tot skooltuine kan vermeld word dat die Rachel de Beerskool die skild op 20 Maart 1968 ontvang het. Tweede en derde in die kompetisie was die Pretoria-Ooskool en die Mountain Viewskool.

Melrosehuis is deur die stadsraad aangekoop. Die inisiatief het van die Genootskap uitgegaan. Onder die ander onderwerpe wat bespreek is, was snelweë. Die Genootskap het beklemtoon dat die bestaande beeld en karakter van Pretoria behoue

moet bly.⁶⁸⁾

In verband met die Helde-akker het die Genootskap hom teen herbegrafnisse en die gelykmaak van grafte of verwydering van grafstene van ander ontslapenes en teen die onoordeelkundige verwydering van bome uitgespreek en verklaar dat die ou begraafplaas (Kerkstraat) in sy geheel behoorlik omhein behoort te word.

Die bestuur was bekommerd oor die toekoms van die eertydse Nederlandse Bankgebou en het ten gunste van behoud gepleit. In verband met die heengaan van Dr. T.S. van Rooyen is 'n mosie van roubeklag aangeneem.⁶⁹⁾

Op die bestuursvergadering van 20 Junie 1968 het die Genootskap kennis geneem dat grond vir 'n opelugmuseum verkry is, dat 'n nuwe museumgebou opgerig sal word en dat 'n fondsinsamelingsveldtog geloods is om fondse vir geboue te bekom.

'n Memorandum in verband met snelweë is opgestel en aan die stadsraad gestuur.⁷⁰⁾

W.H. Kruger is op die bestuursvergadering van 8 Augustus 1968 as penningmeester verkies. In verband met Strubenkop is besware teen die toepassing van 'n beplanningskema geopper. Totdat dié saak opgelos is, kan niks gedoen word nie.⁷¹⁾

Op die laaste bestuursvergadering van 1968, op 30 Oktober 1968, is die stigtingsvergadering van Vriende van die Museum op 5 November 1968 vasgestel. Die aanbring van 'n gedenkplaat by 'Kaya Rosa', op 21 Oktober 1968, was 'n groot sukses. Verder is 'n verslag oor die kranslegging by die Kruger-standbeeld gelewer.⁷²⁾

Verwysings.

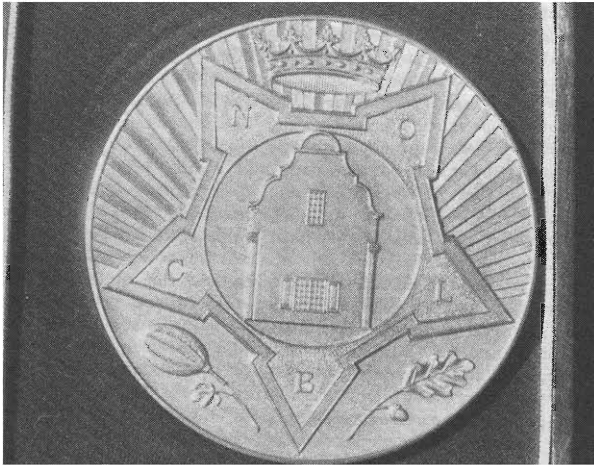
1. "Pretoriana" nr. 72, Des. 1975, p.9.
2. "Pretoriana" nr. 84, Julie 1983, p.29.
3. A1266, notule algemene vergadering 24 Maart 1958, artikel 511-513.
4. Ibid., art. 514.
5. Ibid., artt. 518-519.
6. Ibid., art. 532. Daarna ontbreek die nommering van die artikels in A1266.
7. Ibid., notule jaarvergadering, 26 November 1958.
8. Ibid., jaarverslag oor 1958.
9. Ibid., notule bestuursvergadering, 1 Mei 1959, 4 September 1959.
10. Ibid., notule jaarvergadering, 29 Oktober 1959. Kyk ook "Pretoriana" nr. 84, Julie 1983 Prof. Dr. F.J. du Toit Spies, "Dr. Willem Punt en die Genootskap Oud-Pretoria", pp.17-29. Die leser se aandag word ook gevestig op "Pretoriana" nr. 30, byskrif by foto van Dr. G.W. Eybers (p.13) en nr. 31, J.H. Davies, "Our Indebtedness to Dr. Punt" (pp.2-3), Prof. Dr. F.J. du Toit Spies, "Dr. Willem Punt en die Genootskap Oud-Pretoria" (pp.3-6), G.W. Eybers, "Ons nuwe voorsitter se waardering vir die werk van Dr. Punt" (pp.8-9).
11. A1266, notule bestuursvergadering, 26 Februarie 1960.
12. "Pretoriana", nr.s 32 en 33, April-Augustus 1960, pp.132...

13. O.m. mnr. J.D. Bodel , "How Pretoria became Seat of Government of the South African Republic in 1860 and Administrative Capital of the Union in 1910", mnr.H.M. Rex, "Die stigting van Pretoria en die voorsiening van gewone en godsdiensonderwys tot 1 November 1859", Dr. J. Ploeger, "Pretoria's first Government School". Verdere bydraes van o.m. Dr. J.J.N. Cloete, mnr. F.C. Calitz, mnr. P.J. Nell, prof. Dr. W.J. de Kock, mnr. A.M. Davey, mnr. Steph. J. Schoeman.
14. A1266, notule bestuursvergadering, 6 Mei 1960. Kyk "Pretoriana" nr. 30, Augustus 1959, "Pretoria's oldest house to be demolished and dumped on a waste lot!" (pp.7-8, met foto).
15. A1266, notule algemene vergadering, 7 Junie 1960. I.v.m. die opelugmuseum kyk "Pretoriana" nr. 30, Augustus 1959, memorandum van 25 Januarie 1959 van Dr. G.W. Eybers m.b.t. onderhoud met Minister Serfontein op 19 November 1958 (pp.9.11).
16. Ibid.
17. Ibid., notule bestuursvergadering, 6 Oktober 1960. In "Pretoriana" nr. 34 is op pp.17-19 die toespraak afgedruk wat deur inspektrise H. van Rooyen by geleentheid van die oorhandiging van die Genootskap se wisselskild aan die Rachel de Beerskool, Wolmer, gehou het. Dié skool het die skooltuinkompetisie van 1959 gewen.
18. Ibid., notule jaarvergadering, 3 November 1960. Gedeeltelik afgedruk in "Pretoria" nr. 34, pp.21-22-
19. Pretoriana" nr. 34, "The Flora of Pretoria", pp.9-16.
20. A1266, notule noodvergadering, 7 Desember 1960.
21. Ibid., notule bestuursvergadering, 27 Junie 1961.
22. Ibid., notule bestuursvergadering, 10 Februarie 1961.
23. Ibid., notule bestuursvergadering, 27 Junie 1961 en 1 Augustus 1961. Dr. Punt is deur sy skool (Hillview High School) na die Administrasie gesekondeer. Kyk "Pretoriana" nrs. 36 en 37, Augustus-Desember 1961, p.7.
24. Ibid., "Pretoriana" nrs. 42 en 43, Augustus-Desember 1963, pp.26-35.
25. Ibid., notule bestuursvergadering, 12 Februarie 1962.
26. Ibid., notule besondere algemene vergadering, 23 Februarie 1962.
27. Ibid., notule bestuursvergadering, 9 Augustus 1962.
28. Ibid., notule bestuursvergadering, 18 September 1962.
29. Ibid., notule jaarvergadering, 12 November 1962.
30. Ibid., notule bestuursvergadering, 12 Februarie 1963.
31. Ibid., notule bestuursvergadering, 9 April 1963. "Pretoriana" nrs. 42 en 43, Augustus - Desember 1963. "Amptelike onthulling van gedenkplaat by die Staatsmodelskool", pp.44-47; ibid., W.H. Rood, "Herinneringe aan die eertydse Staatsmodelskool", pp.47-50.
32. Ibid., notule bestuursvergadering, 9 April 1963.
33. Ibid., notule bestuursvergadering, 6 Augustus 1963.
34. Ibid., notule ledevergadering, 23 Augustus 1963.
35. Ibid., notule bestuursvergadering, 8 Oktober 1963.
36. Ibid., notule bestuursvergadering, 29 Oktober 1963.
37. Ibid., notule jaarvergadering, 5 Desember 1963. Die jaarverslag is in "Pretoriana" nrs 42 en 43, Augustus-Desember 1963, pp.54-57. Met

- Engelse teks, pp.58-60. Met bestuursfoto, teenoor p.57. I.v.m. die standpunte oor Kerkplein kyk "Pretoriana" nr. 44 April 1964(Kerkplein-uitgawe), pp.3-25.
38. Ibid., notule lesing, 29 Januarie 1964. "Pretoriana" nr. 44, April 1964, pp.36-44.
  39. Ibid., notule bestuursvergaderings, 27 Februarie 1964, 15 April 1964, 21 Mei 1964.
  40. Ibid., notule bestuursvergadering, 19 Junie 1964.
  41. "Pretoriana" nr. 44, April 1964, T.S. van Rooyen, "How much longer?" (met foto's).
  42. A1266, notule bestuursvergadering, 21 Augustus 1964.
  43. Ibid., notule bestuursvergadering, 18 September 1964.
  44. Ibid., notule bestuursvergadering, 16 Oktober 1964.
  45. "Pretoriana" nr. 46 Desember 1964, Kotie Roodt-Coetzee, "n Opelugmuseum vir Pretoria", pp.7-21. Ibid., notule jaarvergadering, 20 November 1964.
  46. Ibid., notule bestuursvergadering, 19 Februarie 1965.
  47. Ibid., notule bestuursvergadering, 1 April 1965.
  48. Ibid., notule bestuursvergadering, 11 Junie 1965.
  49. Ibid., notule bestuursvergadering, 17 Augustus 1965.
  50. Ibid., notule jaarvergadering, 19 Oktober 1965.
  51. Ibid., notule jaarvergadering, 23 November 1965.
  52. Ibid., notule bestuursvergadering, 6 Desember 1965.
  53. Ibid., notule bestuursvergadering, 6 Desember 1965. Die gids is gedruk en het onder die titel "Republieke/en onafhanklike gemeenskappe/in Suid-Afrika/Uitstalling/1966/Exhibition/Republics/and independent communities/in southern Africa" (pp.72) verskyn. Die inhoud is dieselfde as van "Pretoriana" nrs. 50 en 51, April en Augustus 1966 (pp.72).
  54. Ibid., notule bestuursvergadering, 17 Februarie 1966.
  55. Ibid., notule bestuursvergadering, 19 April 1966.
  56. Ibid., notule bestuursvergadering, 21 Junie 1966.
  57. Ibid., notule bestuursvergadering, 18 Augustus 1966. I.v.m. wyle mnr. Norman Eaton, "Pretoriana" nr. 52, Desember 1966, pp.50-54, A.L. Meiring, "Norman Eaton was the finest architect in the country" en "Biographical Notes compiled by Mr. Norman Eaton on special request in 1961". In dieselfde uitgawe is hulde aan die op 23.5.1966 ontslape mnr. Johan Christiaan Vlok, lid van die eerste redaksieraad van "Pretoriana" gebring deur Dr. Jan Ploeger (pp.47-50). "Pretoriana" nr. 52, Desember 1966, "Onthulling van Twee Gedenkplate aan Historiese Geboue van Pretoria op Krugerdag, 1966" (pp.67-69) met teks van toespraak deur Dr. N.A. Coetzee by dié geleentheid (pp.71-78).
  58. Ibid., notule bestuursvergadering, 13 Oktober 1966. In die jaarverslag (1966) is die volgende stigterslede in dieselfde verband genoem: mnr. P.J.H. Basson, Dr. C. Beyers, Dr. F.C.L. Bosman, mev. G. Gosselink, Dr. P.J. du Toit, prof. Dr. S.P. Engelbrecht, Dr. V. Fitzsimons, Dr. J.A. Mouton, prof. Dr. A.N. Pelzer, mev. P.E. Punt, Dr. P. Smal, mnr. Melt van Niekerk en Dr. S.L. van Wyk.
  59. Ibid., notule jaarvergadering, 1 Desember 1966. Afgedruk (met bestuursfoto) op p.78 e.v. van "Pretoriana" nr. 52, Desember 1966.

60. "Pretoriana" nr. 52, Desember 1966 (pp.88).
61. Ibid., dit is slegs paar waarderings. Kyk verder na die woorde van mnr. W.S. Robertson (pp.9-11), Dr. Jan Ploeger (pp.11-31), prof. Dr. F.J. du Toit Spies (pp.33-34).
62. A1266, notule bestuursvergadering, 17 Maart 1967.
63. Ibid., notule bestuursvergadering, 8 Junie 1967.
64. Ibid., notule bestuursvergadering, 24 Augustus 1967.
65. Ibid., notule bestuursvergadering, 26 Oktober 1967.
66. Die jaarverslag is in "Pretoriana" nr. 55, Desember 1967 gepubliseer (pp.13-16).
67. A1266, notule jaarvergadering, 23 November 1967. In 1968 is besluit om die einde van die boekjaar van 31 Oktober na 31 Desember te verskuif. Die jaarverslag oor 1968 is aan die begin van 1969 ingedien. Kyk "Pretoriana" nr. 59, April 1969, pp.1-2.
68. "Pretoriana" nr. 59, April 1969, pp.2-4 "Memorandum insake voorgenome snelweë/deurpaaie.
69. A1266, notule bestuursvergadering, 21 Maart 1968.
70. "Pretoriana" nr. 59, April 1969, pp.2-4. A1266, notule bestuursvergadering, 20 Junie 1968.
71. A1266, notule bestuursvergadering, 8 Augustus 1968.
72. Ibid., notule bestuursvergadering, 30 Oktober 1968.

Agtersy van die goue erepenning wat deur die Stigting Simon van der Stel te Potchefstroom op 9 September 1988 aan die 40-jarige Genootskap Oud-Pretoria toegeken is; die agtersy toon die vyfhoekige omtrek van die Kasteel te Kaapstad met die eerste letters van die bastions se name wat na titels van die vorstehuis van Oranje-Nassau verwys: Oranje, Nassau, Catzenellenbogen, Leerdam en Buren.
Foto: T.E. Andrews

BEKNOPTE GESKIEDENIS VAN DIE NEDERLANDSCHE ZUID-AFRIKAANSCH
SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ (NZASM) (4)

deur Robert C. de Jong

Rollende materieel.¹⁾

Dink ons aan 'n spoorwegbedryf dan kom in die eerste plek voor ons geestesoog lokomotiewe, rytuie en trokke wat voortsnel oor die ysterpad na 'n sekere bestemming. Dit gaan dus om die rollende materieel¹⁾ waarsonder 'n spoorwegbedryf uiteraard sy taak nie kan vervul nie. Ook die NZASM het beskik oor 'n omvangryke lokomotief- en wapark. Hierdie artikel sal daaraan aandag gee.

Soos die aantal treinkilometers en die personeel jaarliks toegeneem het, het ook die aantal lokomotiewe, rytuie en trokke gegroei. Die begin was beskeie: In 1890 was daar 25 klein lokomotiewe, 32 ligte rytuie en 255 klein vragwaens of trokke. Ons moet let op die besondere belang wat die NZASM aan die goederevervoer geheg het - die passasiersvervoer het voorlopig slegs bysaak gebly. Einde 1895 was die lokomotief- en wapark nie alleen aansienlik groter nie, maar daar was ook swaarder materieel in gebruik: 152 lokomotiewe, 127 rytuie en 2459 trokke. By die uitbreek van die Tweede Anglo-Boere-oorlog in 1899 het 230 lokomotiewe, 238 rytuie en nie minder as 5230 trokke nie die trajekte van die NZASM bery.

Die NZASM het sy lokomotiewe ingedeel volgens hul gewig en nie volgens alfabetiese of nommerklas nie, soos wel gebruik by die Kaaplandse, Natalse en Vrystaatse spoorweë was. So het daar 10-, 14-, 18-, 19-, 40- en 46-ton lokomotiewe of "tonners" bestaan.

Die NZASM had in 1899 5 14-tonners, 24 19-tonners, 3 10-tonners, 6 18-tonners, 1 13-tonner, 20 40-tonners, 4 32-ton tandratlokomotiewe en 167 46-tonners in diens. Die meeste lokomotiewe was afkomstig van die "Maschinenfabrik Emil Kessler" te Esslingen, suidoos van Stuttgart in Wes-Duitsland. Die Machine-fabriek "Breda" in Nederland het 6 19-tonners en die genoemde 3 10-tonners gelewer. Werkspoor in Amsterdam het die laaste 2 46-tonners vir die NZASM gebou. Die 18-tonners was die enigste NZASM-lokomotiewe van Britse fabrikaat, gelewer deur Manning, Wardle & Co.

Die eerste lokomotiewe in Transvaal was die 14-tonners wat in 1889 op die toneel verskyn het. Lokomotief no. 1 het gelukkig bewaar gebly. Dit staan tans as nasionale monument in die sentrale hal van die ou Johannesburgse hoofstasie.

Die 46-tonner was feitlik 'n vergrote en verbeterde vorm van die 40-tonner. Uit die groot aantal daarvan is af te lei dat hierdie tipe die NZASM se standaardlokomotief was. Net

soos alle NZASM-lokomotiewe was die 46-tonner 'n sogetete tenklokomotief, ook tenderlokomotief genoem, d.w.s. sonder aanhangwa vir kole en water. Die 46-tonner was gekenmerk deur drie gekoppelde dryfasse en 'n bogie of draaibare onderstel (draaistel) met twee loopasse onder die agterent.

'n Merkwaardigheid van die 32-, 40- en 46-tonners was dat hulle nie slegs die gebruiklike nommers gedra het nie, maar ook allerlei opvallende name. So was die 32-tonners vernoem na vlâe en staatkundige begrippe. Die 40-tonners het name van Transvaalse en Voortrekkerleiers, lande, Kaaplandse goewerneurs en Nederlandse vorste, mitologiese figure, Nederlandse seehelde, ontdekkingsreisigers en kunstenaars, ekonomiese begrippe en die eerste Kaaplandse vryburgers gedra.

Omdat die personevervoer van ondergeskikte belang geag is, het die NZASM in die eerste jare met ligte rytuie gery. Daar was 'n aantal vierwielige rytuie in diens, waarvan enkeles 'n eerste- en 'n tweedeklas gehad het. Die origes was wel heel primitiewe derdeklas rytuie vir gekleurdes. Die sogetete tweelingrytuie was ietwat talryker. Dit was 'n tipiese NZASM-rytuig wat vrywel nêrens elders in Suid-Afrika aangetref is nie. Elke stel het bestaan uit twee kortgekappe redelik klein rytuie, elk op vier wiele. Die geheel is te beskou as 'n poging vir verkryging van 'n langere eenheid met vermyding van die gebruiklike lang en groot vier-assige rytuie op draaistelle.

Tot die tweelingrytuie het die mees luukse NZASM-rytuie behoort, naamlik die salonrytuig van die Staatspresident en 'n direksie-en-gasterytuig. Albei stelle bestaan nog. Die eerste staan agter die Krugerhuis-Museum en die tweede op die groot, oordekte perron van die hoofstasie te Pretoria.

Wat die tweelingrytuie betref, was daar verskillende vorme. Sommige was gemengde of gekombineerde rytuie met slaapgeleentheid vir eerste- en tweedeklas passasiers. Daar was ook eersteklas tweelingrytuie met slaapgeleentheid asook bagasiekaste. Weer ander rytuie was eerste- of tweedeklas en had slegs sitplekke. Daar was ook tweelingrytuie vir gekleurdes in gebruik.

Die vierwielige en die tweelingrytuie waarmee die NZASM die passasiersvervoer onderhou het, kan nie baie indrukwekkend genoem word nie as ons hulle vergelyk met die ruim en goed ingerigte rytuie van die Kaaplandse en Natalse spoorweë. Die reisigers het nie slegs gekla oor die taamlik spartaanse inrigting nie maar ook oor die onrustige gang by hoë snelhede - 'n spoed van 35 tot 40 km per uur was vir NZASM-begrippe hoog! Eers teen 1895 het verbetering gekom toe die NZASM groot en lang korridorrytuie op twee-assige draaistelle in gebruik geneem het. Hierdie rytuie van die "Natalse tipe" het so in die smaak geval dat hulle gewoonlik eerste deur die reisigers beset is. Om die onrustige gang van die tweelingrytuie uit te skakel